

ТЕЗКОР-ҚИДИРУВ ФАОЛИЯТИДА ХАЛҚАРО АХБОРОТ АЛМАШИНУВИНИНГ ТУШУНЧАСИ ИЛМИЙ-НАЗАРИЙ МОҲИЯТИ

Бердиқулов Жавлонбек Нодирович

ИИБ Академияси Магистратураси тингловчиси

<https://doi.org/10.5281/zenodo.21191011>

Аннотация. Мақолада тезкор-қидирув фаолиятида халқаро ахборот алмашинувининг ҳуқуқий табиати, мақсади, субъектлари, шакллари ва принциплари қисқача таҳлил қилинади. Халқаро ахборот алмашинуви трансмиллий жиноятчилик, кибержиноятчилик, одам савдоси, ноқонуний миграция, гиёҳвандлик воситалари айланмаси ҳамда терроризм ва экстремизм хавфларини барвақт аниқлашда муҳим восита сифатида баҳоланади. Шунингдек, ушбу жараёнда қонунийлик, махфийлик, тезкорлик, ахборот хавфсизлиги ва инсон ҳуқуқларига риоя этиш талаблари ўртасидаги мувозанатни таъминлаш зарурати асосланади.

Калит сўзлар: тезкор-қидирув фаолияти, халқаро ахборот алмашинуви, трансмиллий жиноятчилик, Интерпол, кибержиноятчилик, ахборот хавфсизлиги, шахсга доир маълумотлар, ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар ҳамкорлиги.

Глобаллашув ва рақамлашув шароитида жиноятчиликнинг айрим турлари миллий чегаралар доирасида эмас, балки бир нечта давлат ҳудуди, молиявий тизим, ахборот платформаси ва миграция оқимлари билан боғлиқ ҳолда содир этилмоқда. Бундай вазиятда жиноятчиликка қарши курашиш фақат ички ҳуқуқни муҳофаза қилиш воситалари билан чекланмайди; у давлатлараро ва халқаро ҳамкорликни, хусусан тезкор-қидирув аҳамиятига эга маълумотларни ўз вақтида алмашишни талаб этади. Ўзбекистон Республикасининг “Тезкор-қидирув фаолияти тўғрисида”ги Қонуни мазкур фаолиятни махсус ваколатли давлат органлари тезкор бўлинмалари томонидан тезкор-қидирув тадбирлари орқали амалга ошириладиган фаолият сифатида белгилайди.¹

Шу маънода халқаро ахборот алмашинуви тезкор-қидирув фаолиятининг ташқи ҳамкорликка оид муҳим йўналиши бўлиб, у жиноятларни барвақт аниқлаш, олдини олиш, фош этиш, жиноят содир этган шахсларни қидириш, яширин жиноий алоқаларни очиш ва трансмиллий хавфларни баҳолашда алоҳида аҳамият касб этади. БМТнинг трансмиллий уюшган жиноятчиликка қарши курашишга оид конвенцияси ҳам давлатлар ўртасида ахборот алмашиш, ҳуқуқий ёрдам ва

¹ Ўзбекистон Республикасининг “Тезкор-қидирув фаолияти тўғрисида”ги Қонуни. 25.12.2012 й., ЎПҚ-344-сон // URL: <https://www.lex.uz>.

мувофиқлашган чора-тадбирларни жиноятчиликка қарши курашнинг муҳим шарти сифатида эътироф этади.²

Тезкор-қидирув фаолиятида халқаро ахборот алмашинуви деганда Ўзбекистон Республикасининг ваколатли органлари билан хорижий давлатлар ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлари, Интерпол миллий марказий бюрolari, минтақавий тузилмалар ва халқаро ташкилотлар ўртасида жиноятчиликка қарши курашиш мақсадида тезкор, қидирув, криминалистик, таҳлилий ва ҳуқуқий аҳамиятга эга маълумотларни қонуний асосда олиш, юбориш, текшириш, таҳлил қилиш ва амалиётда қўллаш жараёни тушунилади. Бу жараёнда Интерполнинг I-24/7 глобал полиция алоқа тизими ва халқаро маълумотлар базалари амалиётда тезкор маълумот алмашишнинг асосий каналларидан бири ҳисобланади.³

Ушбу тушунча бир нечта белгилар билан тавсифланади. Биринчидан, ахборот алмашинуви тезкор-қидирув фаолиятининг мустақил мақсади эмас, балки жиноятчиликка қарши курашиш вазифаларини амалга оширишга хизмат қилувчи функционал механизмдир. Иккинчидан, ахборот фақат ваколатли субъектлар томонидан ва қонуний мақсадларда алмашилиши лозим. Учинчидан, шахсга доир маълумотлар, давлат сирлари ва хизмат сирларига оид маълумотлар алмашинувида махсус ҳуқуқий режимга қатъий риоя этилиши зарур.⁴

Тезкор-қидирув назариясида ахборот фаолиятнинг марказий ресурси сифатида қаралади. Чунки тезкор маълумотнинг вақтида олиниши, ишончлилиги, тўғри баҳоланиши ва тегишли органларга етказилиши жиноятни фoш этиш ёки унинг олдини олиш натижасига бевосита таъсир кўрсатади. Шу билан бирга, ахборотнинг ўзи эмас, балки унинг олиниш манбаи, ҳуқуқий мақоми, текширилганлик даражаси ва қўллаш мақсади ҳам ҳал қилувчи аҳамиятга эга.⁵

У бир томондан тезкор-қидирув ва ҳуқуқни муҳофаза қилиш фаолиятининг амалий воситаси, иккинчи томондан халқаро ҳуқуқий ҳамкорликнинг таркибий қисми, учинчи томондан эса ахборот ҳуқуқи ва киберхавфсизлик билан боғлиқ махсус ҳуқуқий муносабатлар тизимидир.

² United Nations Convention against Transnational Organized Crime. New York, 15 November 2000 // URL: <https://www.unodc.org>.

³ INTERPOL. I-24/7 Global Police Communications System // URL: <https://www.interpol.int>; INTERPOL. Databases // URL: <https://www.interpol.int>.

⁴ Ўзбекистон Республикасининг “Шахсга доир маълумотлар тўғрисида”ги Қонуни. 02.07.2019 й., ЎРҚ–547-сон // URL: <https://www.lex.uz>.

⁵ Оперативно-розыскная деятельность: учебник / Под ред. К.К. Горяинова, В.С. Овчинского, Г.К. Сенилова. – М.: ИНФРА-М, 2004. – 848 с.

Шу боис ушбу соҳада миллий қонунчилик, халқаро шартномалар, идоравий тартиблар, ахборот хавфсизлиги талаблари ва инсон ҳуқуқлари кафолатлари ўзаро уйғун қўлланилиши лозим.⁶

Ахборот алмашинуви амалиётда бир неча шаклда намоён бўлади: расмий сўровлар асосида маълумот олиш; ташаббус тартибида ахборот юбориш; халқаро маълумотлар базалари ва электрон платформалар орқали маълумот алмашиш; қўшма тезкор тадбирлар ва халқаро операциялар доирасида ахборот алмашиш; эксперт-таҳлилий ва методик маълумотларни тақдим этиш. Ҳар бир шаклнинг ҳуқуқий тартиби, мақсади, ваколат доираси ва махфийлик талаби алоҳида баҳоланиши керак.⁷

Мазкур жараённинг асосий принциплари қонунийлик, мақсадга мувофиқлик, махфийлик, ўзаро ишонч, тезкорлик, ахборот хавфсизлиги ва инсон ҳуқуқларига риоя этишдан иборат. Қонунийлик принципи тезкор мақсадларни инсон ҳуқуқларидан устун қўймасликни талаб этади. Тезкорлик эса ахборотнинг амалий қийматини сақлаб қолиш учун зарур. Шу сабабли халқаро ахборот алмашинувининг асосий мезони “ҳар қандай йўл билан тез” эмас, балки “тез, қонуний, хавфсиз ва мақсадли” бўлиши лозим.⁸

Халқаро ахборот алмашинуви, аввало, трансмиллий жиноятларни барвақт аниқлаш ва фош этишда муҳимдир. Кибержиноятлар, халқаро молиявий фирибгарликлар, одам савдоси, гиёҳвандлик воситалари контрабандаси, терроризм ва экстремизм каби жиноятларда тайёргарлик, молиявий операциялар, электрон излар, жабрланувчилар ва жиноятчилар турли давлатларда жойлашган бўлиши мумкин. Бундай ҳолатда миллий даражада тўпланган маълумот жиноятнинг барча элементларини очиш учун етарли бўлмайди.⁹

Кибержиноятчиликка қарши курашишда халқаро ахборот алмашинуви айниқса долзарбдир. Интернет фирибгарликлари, фишинг, банк карталари билан боғлиқ ноқонуний операциялар, криптоактивлар орқали пул ўтказиш ва сохта онлайн платформаларда серверлар, доменлар, электрон ҳамёнлар ва алоқа воситалари кўпинча турли давлатларда жойлашган бўлади. Шунинг учун электрон изларни сақлаб қолиш, жиноятчиларни

⁶ Саидов А.Х. Халқаро ҳуқуқ. Дарслик. – Т.: Адолат, 2001. – 464 б.

⁷ Ефремов А.А. Информационное обеспечение оперативно-розыскной деятельности органов внутренних дел. – М.: Юрлитинформ, 2015. – 240 с.

⁸ Ўзбекистон Республикасининг “Киберхавфсизлик тўғрисида”ги Қонуни. 15.04.2022 й., ЎПҚ–764-сон // URL: <https://www.lex.uz>.

⁹ OSCE. Police-related Activities and Transnational Threats Publications // URL: <https://www.osce.org>.

идентификация қилиш ва молиявий оқимларни кузатишда хорижий ваколатли органлар билан тезкор маълумот алмашиш ҳал қилувчи аҳамиятга эга.¹⁰

Одам савдоси ва ноқонуний миграцияга қарши курашишда ҳам ахборот алмашинуви муҳим ўрин тутди. Бундай жиноятларда ёллаш бир давлатда, ташиш иккинчи давлатда, эксплуатация эса учинчи давлатда содир этилиши мумкин. Жабрланувчилар, воситачилар, транспорт йўналишлари, сохта ҳужжатлар, молиявий ўтказмалар ва алоқа воситалари ҳақидаги маълумотларни халқаро даражада алмашиш жинойий занжирни тўлиқ аниқлаш имконини беради.¹¹

Гиёҳвандлик воситалари ва психотроп моддаларнинг ноқонуний айланмасига қарши курашишда халқаро ахборот алмашинуви манбалар, транзит йўналишлари, иштирокчилар, молиявий алоқалар ва ташкилотчиларни аниқлашга хизмат қилади. Шунингдек, терроризм ва экстремизм билан боғлиқ хавфларда маълумот алмашиш алоҳида эҳтиёткорликни талаб этади, чунки бундай маълумотлар юқори даражада махфий бўлиб, уларни кечиктириш ёки нотўғри тарқатиш оғир оқибатларга олиб келиши мумкин.¹²

Таҳлиллар халқаро ахборот алмашинувида бир қатор муаммолар мавжудлигини кўрсатади. Улар қаторига сўровларга жавоб бериш муддатининг чўзилиши, маълумотларнинг тўлиқ эмаслиги, турли ҳуқуқий тизимлар ўртасидаги фарқлар, ахборот хавфсизлиги талабларини қўллашдаги қийинчиликлар, хорижий тиллар ва халқаро электрон платформалар билан ишлаш бўйича малака етишмаслиги киради. Бу муаммолар ахборотнинг амалиётдаги қийматини пасайтиради ва тезкор қидирув тадбирларининг натижадорлигига салбий таъсир кўрсатади.¹³

Ушбу соҳани такомиллаштириш учун, *биринчидан*, ваколатли органлар ўртасида ҳимояланган ахборот каналларидан фойдаланиш имкониятларини кенгайтириш; *иккинчидан*, тезкор ходимларнинг халқаро ҳуқуқ, киберхавфсизлик ва маълумотларни таҳлил қилиш бўйича малакасини ошириш; *учинчидан*, қидирув, кибержиноятчилик, одам савдоси ва молиявий жиноятлар бўйича ихтисослашган идоралараро

¹⁰ United Nations Office on Drugs and Crime. Cybercrime and Anti-Money Laundering Publications // URL: <https://www.unodc.org>.

¹¹ UNODC. Global Report on Trafficking in Persons. Vienna: UNODC // URL: <https://www.unodc.org>.

¹² UNODC. World Drug Report. Vienna: UNODC // URL: <https://www.unodc.org>.

¹³ Исмоилов И., Зарипов З.С., Абдурасулова Қ.Р. Криминология: дарслик. – Т.: Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси, 2019. – 420 б.

таҳлилий гуруҳлар фаолиятини кучайтириш мақсадга мувофиқ. Молиявий жиноятлар ва жиноий даромадларни легаллаштиришга қарши курашда FATF тавсиялари ҳам ахборот алмашинуви ва хавфларни баҳолашнинг халқаро стандарти сифатида аҳамиятлидир.¹⁴

Тўртинчидан, халқаро ахборот алмашинувида икки даражали ёндашувни жорий этиш мақсадга мувофиқ: одатдаги ҳолатларда расмий сўров ва халқаро шартномалар асосида маълумот алмашиш; кечиктириб бўлмайдиган тезкор вазиятларда эса ваколатли органлар ўртасида ҳимояланган канал орқали дастлабки ахборот алмашиш ва кейинчалик уни расмийлаштириш. Бу ёндашув қонунийлик ва тезкорлик ўртасидаги мувозанатни таъминлайди. Бешинчидан, миллий жамоат хавфсизлиги ва жиноятчиликка қарши курашиш стратегияларида халқаро ахборот алмашинувини алоҳида институционал йўналиш сифатида ривожлантириш зарур.¹⁵

Хулоса қилиб айтганда, тезкор-қидирув фаолиятида халқаро ахборот алмашинуви замонавий жиноятчиликка қарши курашишнинг ажралмас ва стратегик йўналиши ҳисобланади. У жиноятларни барвақт аниқлаш, қидирувдаги шахсларни топиш, трансмиллий жиноий алоқаларни очиш, хавфларни прогноз қилиш ва профилактик чораларни белгилашда муҳим амалий аҳамиятга эга. Бироқ ахборот алмашинувининг самарадорлиги фақат маълумотнинг тезлиги билан эмас, балки унинг қонунийлиги, ишончлилиги, хавфсизлиги, мақсадга мувофиқлиги ва инсон ҳуқуқларига мувофиқлиги билан белгиланади. Шу боис мазкур соҳада ҳуқуқий, ташкилий, ахборот-таҳлилий ва техник механизмларни комплекс такомиллаштириш мақсадга мувофиқдир.

¹⁴ Financial Action Task Force. FATF Recommendations: International Standards on Combating Money Laundering and the Financing of Terrorism and Proliferation. Paris: FATF // URL: <https://www.fatf-gafi.org>.

¹⁵ Ўзбекистон Республикаси Президентининг “2022–2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида”ги 2022 йил 28 январдаги ПФ–60-сон Фармони // URL: <https://www.lex.uz>.

